

Torkildsøyas historie

Samlet og redigert av Yngve Rakke
Pøtten Gård, desember 2021

«Ødegård»

Tidlig i vikingtiden var knutepunktet for samferdsel på den østre siden av Larviksfjorden – nærmere bestemt i Viksfjord på Tjøllinglandet, ved «Skiringssal-kaupangen.» Stavern syntes også å inneha en fremtredende rolle på gamle kart, og kanskje ble havnen i Stavern kjent nettopp i vikingtiden eller enda tidligere. «*Studerer vi Jordebok av 27. februar 1692, omtales «SkibsØen udj Stavern», dvs. Torkildsøen, opprinnelig som en såkalt «ødegård.»*

Torkildsøya - beskrevet som en «ødegård», tyder på at øya er forlatt etter Svartedauden. Det kan ha vært et lite småbruk her, noe gamle steinmurer i dag kan vitne om. Tuftene befinner seg nordøst for «sletta» og ligger vestvendt. Det gir plassen sol utover ettermiddag og kveld, noe som igjen gir lys og varme. Her var det plass for beitedyr, dyrking av grønnsaker og bær. Og utenfor øya var det rikelig med både fisk, skjell og skalldyr. Kan det ha vært denne forlatte gården Torkild Larsen overtok i sin tid? Svartedauden var en rekke pest-epidemier som rammet Norge med ujevne mellomrom i perioden 1349 – 1654.

Øya har et areal på ca. 50 da. og selv om det meste er fjell har nok jordlappene, ved siden av fisket, gitt utkomme for en familie.

Navnet

Torkildsøya er utvilsomt oppkalt etter en vi vet het Torkild Larsen.

Fra Tindvik ting, 11. desember 1671, leser vi:

«Erlig og welforstandig Mand Thorkel Larsen boendes udj Stavern paa Tindvik ting i Brunlanes lar «lese og forkynde» en bevilling vedkommende gjestgiverstilling paa stedet.» «Denne bevilling, som er utfærdiget av «hans Naade og høye Exell., høybaarne Hr. Stadtholder Gyldenlews Forvalter Niels Mecklenborg, «gaar i korthet ut paa, at Thorkel – «han og ingen anden skal være Gastgiver i Stavern» og være forpliktet til «Øl og Mad for Betaling for den Reisende at holde, og efter Begjæring Rorsfolk og Baat at forskaffe og ellers forholde sig at ingen med Billighed beklager.»

Bevillingen var utstedt av Gyldenløves forvalter på Fritzøehus den 6. oktober 1671.

«Gyldenløve vil ha orden og disciplin inden sine enemarker, saa folk skal slippe at være utsat for ubehageligheter og ærgrelser med det samme de kommer i land i Stavern.» «Det er sannsynlig at Torkelsøen har sit navn efter denne gjestgiver.» I allfall ser man av tingboken under 20. juni 1694 at en Torkel i Stavern skal betale 3 daler i landskyld for Skipsøen, og under 28. oktober 1695 ser vi at den som skylder grunnleie for Skipsøen er Torkel Larsen. Navnet «Skipsøen» er siden glemt.

Kan det opprinnelige navnet, «Skipsøen», henspille på at det kan ha blitt bygget båter her? Skipsbygging utøves som regel på et skipsverft, men i historisk sammenheng bestod ofte et skipsverft bare av en slipp anlagt på en strand.

Brygga

Den opprinnelige brygga på Torkildsøya ligger i sydkant av stranda som ligger inne i Festningshavna. Det ligger fortsatt mye stein igjen her, som strekker seg som en molo, utover i vannet, i sydvestlig retning.

Funn

Vi gjør i dag eldre krittpipefunn på Torkildsøya enn på Citadelløya. Pipeene er fra 1600-tallet, og er funnet ved den opprinnelige steinbrygga. Kritt Piper kan dateres ut fra form og størrelse. Dette tyder på tidligere virksomhet her, enn over på Citadelløya.

I Riksantikvarens «kulturminnesøk» er en «ballastrøys» avmerket i nordvest-kant av stranda i Festningshavna.

Kirkegården

«Paa Torkildsøens nordside er en bugt som kaldes «Kjærregaardsbokta.» Ganske nær strandbredden og indesluttet av lave høidedrag i øst, syd og vest ligger her en slette, hvor citadellets kommandant hadde sit haveanlæg. Dette er forlængst forsvundet, stakittene fjernet og havebrønden uten overbygning. Nedenfor står den i sin tid plantede række av asketrær. Sagnet forteller, at det var paa denne slette Tordenskiold lot begrave sine faldne etter slag. Hvorvel dette ikke medfører rigtighed, hentyder dog navnet paa at stedet, i forlængst svundne aarhundreder, har vært benyttet til begravellesplads og da sandsynligvis for fremmede sjømænd.»

«Oppe i Stavern satte proviantforvalteren alle de kjerringer han kunde faa fat i til at brygge og bake. Men han maatte ikke bare sørge for de friske denne mand, han maatte ogsaa ta sig av alle de «Siuge Matroser og Soldater» som blev bragt i land, og skaffe dem sengklær, senger og - likkister, idet en stor del av dem, som ventelig var, «ved Døden afmarscherede.»

Fra 17. september til 23. desember 1711 var der 194 syke, av disse døde 53. «Selv om livligheten var stor i Stavern i denne tid og der sikkerlig har været fortjeneste og arbeide for stedets folk. Saa har ogsaa uhyggen ved sygdommen og de mange begravellesene paa Torkildsøen gjort at folk har længtet tilbake til den gamle stille tid.»

«Torkildsøen ble først overladt staten til fuld disposisjon mot 3 rdl. aarlig avgift til grevskapet i 1746. Men der var blit skaaret torv paa den, til vedlikehold av Stavern fort, vistnok helt fra fortets anlæg, uten at der var oprettet nogen kontrakt, likesom den i første halvdel av det 18. aarh var blit brukt til begravellesplads for matroser.»

Var det vigslet eller uvigslet jord her?

Før 1756 var det ingen gravplass i Stavern og Tanum kirkegård var den nærmeste. Ledelsen på Stavern Fort måtte løse gravplassproblemet når de døde ikke skulle legges i vigslet jord. Det eneste område kommandanten disponerte over var sandsletta på nordsiden av Torkildsøya. Gravplasser trengte man når mannskapene ombord på skutene fikk pestsykdommer og døde, eller når krigsfanger døde. Det var nøye regulert i lover og regler hvor folk skulle begraves i Norge,

helt fra den første kristne tiden til en god stund etter reformasjonen på 1500-tallet. Man hadde rett og slett ikke lov til å begrave alle i vigslet jord. Sletta på Torkildsøya har mest sannsynlig vært gravplass for pestsyke, krigsfanger og forbrytere som ikke kunne legges i vigslet jord.

Først i 1897 kom det lov om at alle døde skulle begravnes på en kirkegård.

Det finnes innskrifter hugget i fjellet på flere steder rundt sletta, men de kan være vanskelig å tyde. Kan tekstene ha noe med begravelsene å gjøre?
Det er plantet asketrær rundt sletta/kirkegården.

De Sju Trærna

Det er 7 asketrær som står på høydedraget syd for stranda. (nå er det 6 igjen)
Et gammelt sagn forteller at det er gravplass for 7 russiske sjøoffiserer som ligger under hvert sitt asketre. Disse trærne er opphavet til dagens lokale navn på stedet, «Trærna». Historiske kilder bekrefter at et russisk skip, der mannskapet var pestbefengt, lå i karantene her. Gamle beretninger forteller at de russiske offiserene ble gravlagt på Skibsøen hvor de fikk plantet hvert sitt asketre ved graven.

Det er ikke tilfeldig at det ble benyttet asketrær siden dette treet spiller en vesentlig mytologisk rolle i norrøn mytologi. Yggdrasil var verdenstreet som bredte sine greiner ut over hele verden. Under treet samlet gudene seg til rådslagning. Grunnen til at treet var en ask, var at det var det gildeste av alle trær. I senere kristentradisjon er asketreet tildelt en sakral rolle i det ask ofte blir benyttet som beplantning rundt/på kirkegårder.

Tordenskiold Bautaen

I august 1990, ble det i forbindelse med opparbeidelse av et bryggeanlegg på nordsiden av Torkildsøya, funnet en stor bautastein (ca. 3 meter lang) med inskripsjonen:

"1690-1714 - Stod jeg her Tordenskiold – 1890»

Steinen ble laget på oppdrag fra den siste kommandanten på marineforlegningen, Fredriksvern Verft. Baron Finn Wedel Jarlsberg, som var en stor Stavernspatriot og meget bitter på at marinen flyttet sin virksomhet til Horten. Bautasteinen, med ovennevnte tekst, er nå satt opp i sydvest-kant av sletta.

Ballastplanter

Ballastplanter er planter som har kommet til landet som frø eller levende røtter med ballast på seilskuter. Seilskutene hadde tunge seil og master, og måtte ha en tilstrekkelig tung last som kunne veie opp for dette. Dersom lasten ikke var tung nok, måtte de fylle opp med noe for å få nok vekt. Dette ble kalt ballast, og besto av for eksempel jord, stein eller grus. Ballasten ble dumpet når det ikke lenger var bruk for den. Dersom frø eller levende røtter hadde blitt med i ballasten, kunne disse spire og vokse der ballasten ble dumpet.

»Vårvikke« er registrert på Torkildsøya. Arten er sjelden og rødlista. Planten vokser på kortvokste, tørre gressmarker, på sandige, gjerne kalkholdig jord. Den ble oppdaget første gang i 2003, og kan være en såkalt «ballast-art.», altså innført. «Bendelløk» (nær truet) trives også på Torkildsøya, særlig der enga er høyvokst og ikke klippet.

Citadellet overtar en bygning

På et kart fra år 1700 er det tegnet inn et hus på Torkildsøya. Kan det være huset fra «ødegården» på Skipsøen?

«På Citadellet fikk artilleribetjentene overta huset som artillerioffiseren hadde hatt. Huset var i 1700 kjøpt av Torkild Larsen og året etter flyttet fra Torkildsøya og inn på Stavern Fort.»

Torkildsøya blir statens

«En sommerdag i 1707 lar vi os ro fra fastlandet ut til fortet. Vi ror igjennom sundet mellom Citadeløen og Torkildsøen. Paa denne ø er nogen soldater optat med at skjære torv, mens andre bringer torven ombord i en pram som ligger der for at føre den over til fortet til «lapsalving» av batteriene.»

I et brev av 5. oktober 1744 anbefales det at øya blir Statens, «da den trengs til torvskjæring og til opplagssted for tømmer.»

Ved omtale av 13. mars 1746 mellom Landetatens Generalkommisariat og grev Ferdinand Danneskjold Laurvigen blir han tildelt en sum av 3 riksdaler årlig for leie av Torkildsøya.

Staten ville ha gårdene Nordre- og Søndre Grevle, eventuelt en del av Torsrød, samt øyene Rykindholmen, Vadeholmen, Stavernsøya, Trefoten og Torkildsøya. Skjøtet er av 22. juli 1750. Det skulle betales 1.620,- riksdaler til greven og omtrent 300 riksdaler til eierne av noen hus, som sto på verftets grunn. Husene skulle fraflyttes straks.

Bygninger og lager

På fortet har kommandanten holdt stor- og småfe. Fjøsene var en del av bakgårdsbygningene til kommandantboligen. Beiteområdene har vært Stavernsøya og til dels Torkildsøya, men sistnevnte har hatt åkerlapper og en hage for bær og grønnsaker. Forhåndslageret for feet ble lagt til Torkildsøya.

«På Torkildsøy, hvor det fra før av sto et «halmhus» for garnisonens sengehalm, ble det oppført et nytt brønnhus.»

En del kanoner var blitt sendt opp fra Danmark allerede i 1750. Av mangel på plass, ble de lagret på Torkildsøya, men i 1758 overført til fastlandet. *«I 1758 var samtlige festningsverker ferdige på Fredriksvern Verft. Kanoner hadde en fått opp fra København, og det var ikke så få. Selve batteristandplassene var ennå ikke helt ferdige og en manglet en del artilleriutrustningsgjenstander. En del kanoner ble ført ut fra fastlandet til Torkildsøya, vesentlig av mangel på plass i land.»*

Kommandantens hage

Kommandanten på Citadellet hadde en hage her. Der ble det dyrket grønnsaker og bær. Hagen lå ved brønnen og var inngjerdet med et stakittgjerde, trolig for å beskytte den fra beitedyr. Brønnen var overbygget, antagelig for å beskytte vannet mot forurensning og annet. Brønnen finnes fortsatt i kommandantens hage, nå med «moderne» kum og kumlokk.

Laboratoriet

I året 1773 ble det bygget et laboratorium for Marinen ute på Torkildsøya. Laboratoriet var for utvikling- og produksjon av krutt.

«Et artillerilaboratorium og bombeskur. Et oppmuret skorsteinsrør med sperreverk belagt med taksten, hvor ut i 2 innmurede jernpanner til bruk ved bombes innkitning.»

Laboratoriet på Torkildsøya kom i sving og tøyimesteren innberettet i desember 1779, at han i august måned *«begyndte å drive brandrør av dertil brukelige for samme å komplettere, hva som manglet på flotillen samt til å prøve kanoner med.»*

Her fylte de krutt i karduser. Det er små, tynne papirposer som de fylte i kanonene på batteriet. Kruttet ble henta i tønner. Det var ikke bare å veie opp og pakke krutt. De måtte ta hensyn til kruttets kornstørrelse, kruttmengde og kardusenes kaliber. Alt dette varierte ut fra hvilken kanontype man skulle ha kruttet til. Det var risikofylt arbeid. Den største trusselen var gnister som følge av statisk elektrisitet. Man visste ikke om elektrisiteten, og dermed heller ikke om nødvendigheten av jording. Salpeter var en viktig bestanddel i svartkrutt. Komponentene i krutt var salpeter, karbon og svovel. Karbon kom fra trekull.

Grunnmuren til laboratoriet, i stein, er fortsatt synlig på Torkildsøya. Det ligger bare noen meter fra utedoen som Larvik kommune har satt opp.

Alf (Alfred) Sinding-Larsen

Ble født i Kristiania i 1870.

Han flyttet siden til Fredriksvern, så tilbake til Kristiania der han døde i 1924.

Han giftet seg med Marie Hansen, datter av en los. Sammen fikk de en sønn og tre døtre, som alle levde opp.

Alf var oppfinner med kreative evner.

«Han utdannet sig i sin tidligste ungdom som tekniker, men kom aldrig til at ta de regulære eksamina... Han var en mann med originale ideer, et avgjort opfindertalent, og han kastet sig med lidenskap over helt selvstændige studier og eksperimenter, som sigtet paa løsningen av de sværeste tekniske problemer...»

Noe av det han er mest kjent for er at han utviklet en metode til fjernoverføring av levende bilder; han utviklet en slags prototyp av fjernsynet.

Dessuten er han kjent for en metode til utvinning av aluminium fra blåleire, forskning på forbedringer av den elektriske glødelampen, og for eksperimenter innen radiotelegrafering. Han *"var også i et par aar knyttet til de Birkeland-Eydeske foretagender på disses eksperimentalstadium."*

Han var blant de ingeniørene som kom til å prege norsk industri, med utgangspunkt i arbeidet i forbindelse med Hydros første anlegg på Rjukan.

Han beskrives som, *"særpreget personlighet med en uutslitelig arbeidskraft, og med sterke interesser på de fleste av livets områder»...og videre...»hans iver, og lyse, overbevisningstro sind virket smittende paa dem som hadde med ham at gjøre..."*

Søsteren Magna skriver om Alf, i sine erindringer.

"En varm og forståelsesfull støtte på dette gebet hadde jeg i min kjære bror Alf.

Han var kunstner, oppfinner, dikter, komponist, og en drømmer som jeg selv er....."

Han var tydeligvis også musikalsk, spilte fiolin og hadde en vakker stemme. Alf jobbet med utvikling av krutt på laboratoriet på Torkildsøya. Han bodde med familien i Kommandantboligen på Citadelløya i 7 år. Dette var i perioden 1897/98 til 1904/05.

Unni Charlotte Sinding-Larsen

(1903-1969)

Datter av Alf Sinding-Larsen og født ute på Citadelløya 21. mai 1903.

Hun var billedkunstner og gift med billedhugger Svein Visted.

Hun ble oppkalt etter en glassrute i Kommandantboligen.

I denne ruten hadde kommandør i Marinen, Peder Norden Sølling,

som var grunnleggeren av et ordnet losvesen her i landet,

formet denne vakre hyllest til en ung skjønnhet:

«Unni Charlotte er ret en sød fortryllende frøken lille.»

På denne måten fikk en begavet malerinne sitt navn.

«Glassruten ble tatt vare på av minister Jens Bull.

Den gikk senere tapt, og som en erstatning har ministeren skjenket et gammelt maleri av Citadelløya i 1820 - 30 årene, som nå henger i kunstnerens spisesal.

Dette maleriet ble dessverre ødelagt under krigen.»

Slik kom kunstnerne til Citadelløya

Det var Kristofer Sinding-Larsen (1873-1948), som var ideens far i 1909.

Han var billedkunstner og gikk i bresjen for å skape et friluftsakademi på Citadelløya.

Broren Alf, hadde leid Citadelløya av staten for å drive kjemiske studier og eksperimenter.

«I de syv årene Alf bodde på øya besøkte jeg ham flere ganger og ble helt forelsket i det vidunderlige stedet. Men da min bror flyttet til Oslo, lå øya og den gamle, vakre Kommandantboligen øde og forlatt.»

«Og da jeg kom under vær med at staten tenkte på å leie det ut for en bagatell eller endog på å selge det, slo det meg med det samme, at øya måtte kunne få en bedre anvendelse, f.eks. som et friluftskademi for unge bildende kunstnere.

Her lå alle betingelser utmerket til rette.»

«Et gammelt, vakkert beboelseshus, øya med sitt morsomme terreng og sin merkelige vegetasjon like ut i havbrynet og dessuten, like over sundet, Stavern med sin eiendommelige gamle kulturbillede og det skjønne Brunlanes-landskap.

Her hadde kunstneren det rikeste motiv-valg samtidig med at de kunne før den herligste frie tilværelse.»

«Jeg forla ideen for Bildende Kunstneres Styres formann, Christian Krohg, som grep tanken med begeistring. Styret søkte Forsvarsdepartementet, under hvilket øya sorterte, om tillatelse til at kunstnerne kunne få seg overlatt øya som sommeroppholdssted og departementet stilte seg meget velvillig til saken.»

Forsvarsdepartementet inngikk 10. desember 1909 en avtale med forløperen til Norske Billedkunstnere, «Bildende Kunstners Styre» (BKS) om leie av Kommandantboligen på Citadelløya som lokale for en friluftsskole ved det nyopprettede akademi for bildende kunst.

Avtalen var at Citadelløya med påstående bygninger ble overlatt BKS «indtil videre», mot at BKS overtok ansvaret for løpende vedlikehold og for å ha en oppsynsmann boende på øya når kunstnerne ikke var der, og å holde bygningene forsikret. Fredag 1. juli 1910 overtok «Bildende Kunstnere» Citadelløya, og siden har de vært der.

Jetéen

Seilingshindringen mellom vestre Tisler og Torkildsøya ble bygget i 1776 – 77. I forsvarssammenheng er en «jeté» konstruert som en undervannssperre for å hindre krigsskip å seile inn i visse områder. Det går en steinmolo ut fra Torkildsøya i retning sydspissen av vestre Tisler. Fra enden av denne moloen er sjøbunnen fylt opp med stein, nesten helt opp til vannflaten. Den strekker seg helt over til Tisler. Dette skulle hindre fiendtlige skip i å seile inn til Stavern havn gjennom dette sundet.

I 1990, i forbindelse med opparbeidelse av et bryggeanlegg på nordsiden av Torkildsøya, var det en gravemaskin på øya. Den ble da også brukt til å grave opp noe av jetéen, nærmest moloen på Torkildsøya. Det er derfor mulig å gå gjennom der nå med mindre båter.

Steinbruddet

Det har vært et steinbrudd i nordvest-kanten av Torkildsøya. Det ble drevet på 1940-tallet og var i drift i flere år. Ei stor kran som ble brukt i forbindelse med driften, sto igjen der frem til slutten av 1950-tallet. (kan ha vært drevet av Torvald Høiland, firmaet Thorenfeldt i Larvik eller brødrene Visnes) Steinen som ble tatt ut ble trolig brukt til å forsterke Floskjærmoloen.

Skipsøboden

Boden ligger på nordvestsiden av Torkildsøya, ved Skråfjellet. Den søndre delen av boden ble bygget i 1930-årene av fisker Henry Bergene fra Stavern. Før 2-verdenskrig hadde fiskerne i Stavern fiskeredskapen sin i Sjaluppskuret ved Kanalen på Fredriksvern Verft. Når tyskerne okkuperte Fredriksvern Verft i 1940 ble fiskerne kastet ut. Som en følge av dette ble den nordre delen av boden påbygget i 1940. Bodene ble bygget for å huse laksegarn, teiner, åleruser og annen fiskeredskap og båtutstyr. Stedet er valgt fordi det skrå fjellet ned mot vannet, på vestsiden av boden, var et velegnet sted å tørke garn. Her var det lett å legge til med sjekta for å dra garnene opp på land. Stedet ligger i le for vær og vind og «Skråfjellet» ligger vestvendt med sol og god tørk ut i de sene kveldstimer. Under boden var det ei kløft som var velegnet til å lagre teiner i. Etter at Henry Bergene døde i 1968, tok hans sønn, Tor Bergene over boden. Tor var også yrkesfisker og han brukte boden nesten helt frem til han døde i 1995. I 1994 tok Torild Hammeren (opprinnelig fra Rukan) over boden, også hun var fisker. Hun brukte boden frem til 1996. Bodene var nå i svært dårlig forfatning og den kunne ikke lenger dekke de behovene som moderne fiske og fangst krever.

Boden var blitt et minnesmerke over alle de generasjoner med fiskere som har holdt til i Stavern fra de tidligste tider og frem til i dag. I desember 1997 overtok Citadellens Samlinger sjøboden etter Torild Hammeren. Vinteren 1998/1999 ble bodene restaurert, og den disponeres nå av Citadellens Samlinger.

Garnbarking

Rett foran Skipsøboden er det støpt opp et barkekar med ildsted og gryte. Garn laget av bomull måtte stelles med omhu da de ble utsatt for mye slitasje ved fiske. Fra tid til annen måtte man bøte garna, og samtidig rense dem og skifte ut kork og bly som var borte. Så skulle alle garna bakes, og før i tiden ville det si å legge garna i ei blanding av vann og bark som var laget av bjørk eller eik. Osp og grankongler ble også benyttet. Blandingen med vann og bjørkebark satte en brunfarge på garna og bevarte dem mot råte, og det viste seg å være meget effektivt. Man barket garna i et stort kar med bark, som var kokt i vann, til et godt impregneringsstoff. Etterpå skulle garna henges til tørk. En barking i året var tilstrekkelig for å forhindre råte på garna. Senere brukte man «Kattiko» til barking av garn. Kattiko er et harpikslignende stoff i porøse klumper. Oppløst i vann ved koking, brukte man dette til impregnering av bomullsgarn.

Jettegryter

Det er to jettegryter på østsiden av Torkildsøya.

Jernringene

«*Ringevæsenet*» ble etablert i 1735. Det var en offentlig organisering av hvorledes fortøyningsfester skulle settes ned og brukes. Forordningen av 1735 omfattet bare «*Jern-Ringe*». Ringene ved Stavern var i utgangspunktet Grevens eiendom. Han måtte likevel ha tillatelse fra kongen i Danmark for å selge de til Fredriksvern Verft. Dette ble ordnet av den danske overinspektør Lindemann. «*For øene og holmene, Stavernsøen, Rykindholmen, Vadholmen og Trefoten fikk han (Greven) tilsammen 160 Riksdaler og for Skibs- eller Torkildsøen 60 Riksdaler.*»

I 1746 var det «*14 "Ringe til Skibes Fartøiers Fastgjørelse i Havnen*». «*2 paa Fæstningsholmen og 2 paa Vadholmen, på Torkildsøen 1, i det såkalte Christen Erichsens berg var det 2, i Rykindholmen 1, rett overfor Stenbukten 1, mellom Festningsøen og Torkildsøen 1 og i Flaggskjæret var det 1 ring, desuten 2 paa Floskjær, foruten etpar andre*» Ringene var god inntektskilde, da skutene som brukte de måtte betale en avgift for bruken.

På Torkildsøya er det 6 jernringer på sydsiden, 1 på vestsiden og 5 på nordsiden. I tillegg er det på nordsiden, et jernfeste med hull, som mangler selve ringen. Det var malt hvite firkantede felt på fjellet, bak ringene, som markerte hvor de var. Da var de lettere å se fra sjøen, særlig i skumringen og i dårlig sikt. Ringene var ikke bare til å fortøye i, men ble også brukt under varping (forflytning) av skutene.

Kjølhalingsplassen

Å kjølhale et skip, betyr å krenge det over for ettersyn og vedlikehold av undervannsskroget. Skipet krenkes så kraftig at den ene siden av kjølen kommer over vann. En kan dermed etterse og reparere skroget på én side av gangen. Krengingen oppnås ved hjelp av kraftige taljer og halinger som festes mellom mastene, skutensida og et svaberg med helling.

Kjølhaling ble foretatt først og fremst for å stoffe og tette bordkledningen med drev og bek, såkalt «kalfatring».

I tillegg til å ta vekk den tilgroingen som både ødela skroget og bremset farten.

På sørsiden av Torkildsøya er det fine, skrå svaberg ned mot sjøen.

Her er det store jernringer til kjølhaling av skutene.

Tvers over, på Stavernsøya-siden, er det rester av 2 store steinfundamenter ute i vannet, hvor det har vært fester for taljer.

Før kjølhaling måtte riggen forsterkes for å tåle påkjenningene når skipet ble krenget over etter mastene. For å få skipet kantret over ble det brukt tykke hampetau, «gier», som gikk gjennom en firskåren blokk oppe i merset og en fotblokk i fjellet nede mot vannkanten. Den løpende del av gi-tauet gikk gjennom en kasteblokk til gangspillet. Under nedhaling var skipet godt fortøyd til land, gjerne med varpanker ute. Når halve bunnen var klar av vannet, kom flåter og prammer på plass og arbeidet kunne ta til. Skipets skrog ble rengjort og ettersett før det ble tjæret, drevet og stoffet. Deretter var det bare å gjenta operasjonen på den andre siden.

Både Skagerakflåten og koffardiskip trengte av og til både reparasjoner og kjølhaling. Periodevis lå det flere skuter i vinteropplag i Festningshavna og vårsjauen på skipene måtte gjøres. Så sent som i 1890-årene er stedet brukt til kjølhaling av skuter. Barken «Cottica», som var hjemmehørende i Fredriksvern, ble kjølhalt her på begynnelsen av 1890-årene. Det var Staverns store skibsreder, Fr. Ohlsen som da eide skuta. Barken, som var på 390 tonn, var bygget i tre ved skipsverftet Perth i Skottland i 1869.

Torkildsøya er forbundet med Stavernsøya med den gamle kjølhalingsbeddingen «Otermælen.» Byggingen av moloen mellom Stavernsøya og Torkildsøya tok til i 1769. Det finnes en tegning datert 31. august 1776 som viser, «*det proponerende Buldværch og Bradbænych udi Oplags Havnen.*»

Karantenehavnen

Karantenehavnen i Stavern var i «Tislerdammen». Dette var, ved siden av Kristiansand, den karantenestasjonen skip ble henvist til på Skagerakkysten. Man gjorde fra 1790-årene effektive anstrengelser for å hindre skip fra fremmede havner i å innføre farlig smitte. Om nødvendig kunne fartøyene pålegges karantene og anvises plass i karantenehavnen. «*Fredriksverns og Staverns Quarantæne Commissson*» hadde ansvaret for at eventuelt smittede fartøyer «*skulde utholde 40 dagers karantene.*» Det går en steinmolo fra Torkildsøyas nordøstre side ut mot en liten øy i «Tislerdammen». Kan denne ha vært brukt i forbindelse med karantenehavnen?

Bergensposten, 20.09.1871

Skibsefterretninger

Bergen den 19de September

Kolera-Kvarantæne-Lazarettet i Fredriksværn.

Ifølge kundgjørelse af 13de Septbr. fra Indre-Departementet bliver følgende udenlandske Steder indtil Videre at anse som kolerasmittede, nemlig: Archangel,

St. Petersburg og Kronstadt, Viborg, Helsingfors, Riga, Königsberg, Billau, Danzig, Elbing, Stettin, Swinemünde, Hamburg, og Altona, samt Rostow, Tanganrog og Kertsch. Da et kolera-kwarantæne-lazaret er indrettet i Fredriksværn, anmodes Lodserne om enten til Kristiansand eller til Fredriksværn at henvise til havne i den sydlige Del af Landet bestemte Fartøier med kolerasyge ombord, da Skipperne i modsat Tilfælde kan blive nødte til at maatte beholde de Syge ombord og imidlertid at blive henliggende i kwarantæne.

Jarlsberg og Larviks Amtstidende, 15.08.1872

Fartøier med kolerasyge ombord og bestemte til Havne i den sydlige Del af Langet bør af Lodserne henvises til Kristiansands eller Fredriksværns Kwarantæneindretning, i andre Have udsætte Skipperne sig for at maatte beholde de Syge ombord og imidlertid at blive henliggende i Kwarantæne.

Camping

På 1960-tallet begynte camping i telt å bli populært. Før fantes bare enkle pyramideformede telt, uten bunn og vinduer, men nå kom de såkalte «hustelt» som var større og mer komfortable. Også på Torkildsøya begynte man å «telte», men det var noe nytt og ikke populært blant alle. I lokalavisen, 21. juli 1961, står det å lese: «Båteiere beklager teltslagningen på Tordenskjold-øya - Stavern Båteierforening har i et brev til formannskapet beklaget seg over teltslagningen på «Tordenskjoldsøya». Formannskapet besluttet ikke å foreta seg noe med henvendelsen, men vedtok å legge den i protokollen. Dermed kan man vel tolke formannskapets syn slik at båteierne må finne seg i teltslagningen.

Man har foreløpig hatt en lignende sak tidligere. Det gjalt da Nordstranda på Risøya hvor man heller ikke fant å kunne gjøre noe. Stavern skal være turistby og vil ikke gå foran med å sette opp Forbudt-skilte.»

Og i august 1962 skriver lokalavisa:

«Det ser nesten ut til at de gode staværingene vil ha Stavernsøya for seg selv. I alle fall er det ikke så helt enkelt å oppdrive en båt til å få satt seg over. Nå må det til neste år kunne bli alvor av tanken om å få en relativt fast rute mellom Stavern brygge og Stavernsøya, sier en sommergjest vi treffer tilfeldig på strøket i Stavern en kveld. Det er mulig mange her i byen synes det er fint å unngå noen invasjon av fremmede på Stavernsøya, men så dårlig som Stavern er rustet med badeplasser, bør byen gjøre hva den kan for å få en båtforbindelse til Stavernsøya, sier vedkommende.»

Landgangsbrygge kommer

11. juni 1963 leser vi i lokalavisen:

Stavern Båtforening har i den senere tid vært ute på Torkildsøya og arbeidet med å sette opp en brygge. Den er ikke ment som fortøyningsbrygge, men skal benyttes når folk skal settes i land eller hentes. Så stor som sommertrafikken til øya er, er det behov for en slik brygge.

Det er ellers meningen å sette opp ytterligere en del bolter i fjellet, slik at man kan få fortøyningsplass til flere båter. Det er nå litt trangt der ute. Arbeidet blir utført på dugnad, og Båtforeningens styre håper at mange av medlemmene vil ta del i arbeidet, så alt kan være klappet og klart til St. Hans. Foreningen har nå ca. 60 medlemmer, og formann er Olaf Rakke. Det er høyst fortjenestfullt tiltak av Stavern Båtforening dette, og det vil bli satt pris på av alle båteiere som legger veien om øya.»

Øya-festene

På 1960- og 70-tallet ble det hver sommer arrangert Øya-Fest på Torkildsøya. De ble som oftest holdt i begynnelsen av juli og var i regi av Stavern Båtforening. Foreningen hadde i 1968 hadde 60 medlemmer, og primus motor var Olaf Rakke. De bygget, i 1968, en enkel ilandstigningsbrygge på Torkildsøya, men den ble fort tatt av isen.

I Østlands-Posten 11. juli 1966 leser vi:

«90 båter i flott kortesje og 500 samlet til fest på Torkildsøya. Lørdag gikk Stavern Båtforenings fest av stabelen med pyntede båter og musikk fra losskøyta. Med i kortesjen var ca. 90 båter, alle fullpakket av folk. Etter en kortesjerunde på havna fortøyde båtene på Torkildsøya. Der skulle festen fortsette videre utover kvelden med utlodning, dans, allsang, og sist, men ikke minst, med et stort bål. Bålet ble tent kl. 23 og brant helt til morgenen. Ut over kvelden ble det fyrt av raketter og kruttkjerringer, mens trekkspillet tonet, og folk satt rundt bålet eller danset i den fine sommernatten. Det hele var meget god arrangert, og denne festen, som nå begynner å få tradisjoner å bygge på, vil sikkert gjenta seg til neste år.»

Fritidsbåt-bryggene

Det var Jahn Georg Gabrielsen fra Larvik som fikk ideen i 1990. En dame hadde skadet seg da hun skulle gå i land fra båten sin, og Gabrielsen mente at det burde vært brygger her og ikke bare ei steinrøys. Da hadde det vært tryggere både med ombord- og ilandstigning på øya. Larviksfjordens Båtforeningsutvalg (LBU), var en sammenslutning av mange av båtforeningene i Larvik kommune, og ble stiftet 10. mai 1990.

De gikk i gang med å skaffe penger til brygger på Torkildsøya, primært fra Larvik kommune. Kommunen betalte for materialene og alt arbeidet ble gjort på dugnad. Den første brygga ble satt opp mellom Trærna og Skråfjellet. Det viste seg at brygga var satt opp for lavt i forhold til tidevannet, og ved første stormflo ble brygga revet vekk. Ny brygge ble bygget, men nå høyere opp.

I Østlands-Posten 5. mai 1991 står det:

«Sammen med Larvik kommune har foreningen anlagt brygge og WC på Stavernsøya.»

Litt senere ble bryggene inne i Festningshavna satt opp, også her med midler fra kommunen og arbeidsinnsatsen på dugnad.

2000

Før inngangen til år 2000 ble kommuner og andre oppfordret til å brenne varder. *«I hele landet er titusenvís av mennesker i ferd med å bygge opp vardene i disse dager. «Norge 2000» har sendt ut en offisiell oppskrift på hvordan forfedrenes varsel skal bygges på den ekte måten - klokken 17 på nyttårsaften settes det fyr på 720 varder i 350 kommuner i hele landet. Da Tusenårsilden ble planlagt, hadde Norge 2000 et håp om 100 varder.»*

På Torkildsøya bygget en dugnadsgjeng fra Stavern et stort bål på den høyeste fjelltoppen. Det ble tent klokken 17.00 på nyttårsaften, med mange fremmøtte. Det var tåke denne kvelden, så bålet kunne bare så vidt skimtes inne i Stavern by.

Facebook

1. september 2017 opprettet «øya-entusiaster» en ny Facebook-gruppe. Det er en offentlig gruppe som heter «Stavernøyas ve og vel». Gruppen er opprettet for å holde Stavernsøya, Larviks mest besøkte øy, vedlike. I dag har gruppen 153 medlemmer.

Kilder

Informasjonen er hentet *fra feltarbeid* og sekundærkilder som tidsskrifter, bøker, hefter, blader og aviser.

Tekst og foto: © Yngve Rakke